

Ohjelmoitavat sävyttimet

Janne Timonen

Seminaaritutkielma
HELSINGIN YLIOPISTO
Tietojenkäsittelytieteen laitos

Helsinki, 7. joulukuuta 2015

Tiedekunta — Fakultet — Faculty		Laitos — Institution — Department	
Matemaattis-luonnontieteellinen		Tietojenkäsittelytieteen laitos	
Tekijä — Författare — Author			
Janne Timonen			
Työn nimi — Arbetets titel — Title			
Ohjelmoitavat sävyttimet			
Oppiaine — Läroämne — Subject			
Tietojenkäsittelytiede			
Työn laji — Arbetets art — Level	Aika — Datum — Month and year	Sivumäärä — Sidoantal — Number of pages	
Seminaaritutkielma	7. joulukuuta 2015	9	
Tiivistelmä — Referat — Abstract			
Tiivistelmä.			
Avainsanat — Nyckelord — Keywords			
avainsana 1, avainsana 2, avainsana 3			
Säilytyspaikka — Förvaringsställe — Where deposited			
Muita tietoja — Övriga uppgifter — Additional information			

Sisältö

1	Johdanto	1
2	3D-grafiikka	1
2.1	Grafiikkaliukuhina	2
3	Sävyttimien historiaa	3
4	Korkean tason sävytinkielet	4
5	Ohjelmoitavat sävyttimet	4
5.1	Kärkipistesävyttimet	5
5.2	Tesselaatiosävytin	6
5.3	Geometriasävyttimet	7
5.4	Pikseli-/fragmenttisävyttimet	8
6	Sävytinohjelman luominen	8
7	Sävyttimien lataaminen ja muistinkäyttö	8
8	Yhteenveto	8
	Lähteet	8

1 Johdanto

Sävyttimet ovat ohjelmia, joiden tehtävänä *grafikkaliukuhihnalla* (asteittain etenevä prosessi tuottaa kuvia näytettäväksi) on *sävyttää*, eli tuottaa tietyillä tavoilla dataa kuvaksi. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi jonkin objektin piirtämistä sijainnin mukaan, per-pikseli -värinmäärittystä, pinnanmuotojen simulointia tai muita erikoistehostemaisiakin keinoja. Sävytin ottaa syötteenään elementin, kuten esimerkiksi monikulmion *kärkipisteen*, monikulmion kuten kolmion, tai kuten pikselin. Saadusta syötteestä sävytin tuottaa tuloksena muunnettuja elementtejä, joiden määrä voi vaihdella nolasta useaan, riippuen sävyttimestä ja sen suorittamasta tehtävästä [Gre14, s. 500].

Tutkielmassa tarkastellaan aluksi hieman yleisesti 3D-grafiikkaa, jotta sävyttimien roolia grafiikan tuottamisessa voi ymmärtää paremmin ja hahmottaa niiden tehtävää, minkä jälkeen käydään läpi sävyttimien historian päävaiheet, ja kuinka nykyisiin ohjelmoitaviin sävyttimiin on päädytty. Tämän jälkeen siirrytään asian varsinaiseen ytimeen eli ohjelmoitaviin sävyttimiin, ja käydään vaiheittain läpi tällä hetkellä käytettävien sävyttimien toimintaa, mitä niillä on mahdollista tehdä ja kuinka se tapahtuu.

2 3D-grafiikka

3D-grafiikassa tuotetaan kolmiulotteisista malleista kaksiulotteinen representaatio, eli esimerkiksi katsojan näkemä kuva tietokoneen ruudulla. Eri-tyisesti tämän tutkielman tapauksessa 3D-grafiikan reaaliaikaisen piirron menetelmänä käsitellään *rasterointia*, eli kuvan muuttamista pikseleillä esitettävään muotoon niin kutsutuksi rasterikuvaksi. Tarkkaa reaaliaikaisuutta vaativien grafiikkasovellusten, kuten pelien, tapauksessa nopea kuvan piirtäminen nousee tärkeäksi vaatimukseksi, jolloin monikulmioista eli *polygoneista* tuotetaan rasteroimalla kaksiulotteista kuvaa. Tavoitteena on saavuttaa ruudunpäivitysnopeus, joka vaikuttaa ihmisen silmään sulavalta, eli ainakin noin 30 ruutua sekunnissa. [Gre14].

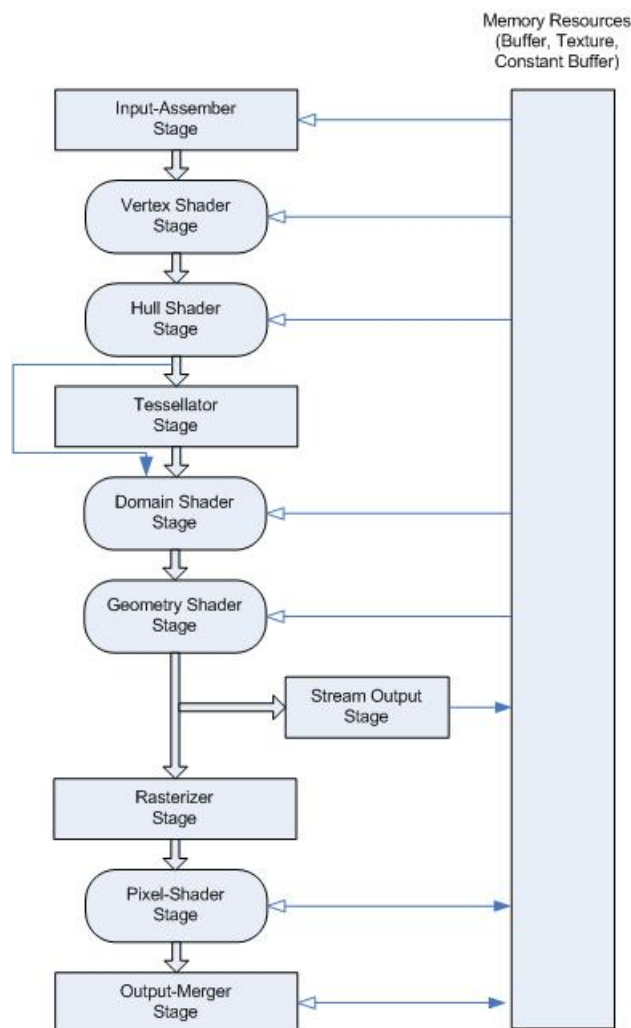
Ei-reaaliaikaisiin 3D-grafiikan renderointitapoihin lukeutuu esimerkiksi *säteenjäljitys* (ray tracing), jossa valaistus on globaalia, eli sisäisesti jo olemassa 3D-mallissa, ennen mahdollista projektiota kaksiulotteiseksi kuvaksi [Puh08]. Tällainen renderointi on hidasta, eikä vielä tällä hetkellä ole järkevästi hyödynnettävissä reaaliaikaisessa käytössä, kuten peleissä, mutta enakkoon renderoituna tuottaa lähes fotorealistista kuvaa. Säteenjäljitykseen, tai vastaaviin tekniikoihin, ei tässä tutkielmassa enää palata.

Sävyttimien ymmärtämisen kannalta on hyödyllistä ymmärtää myös erilaiset 3D-grafiikkaan liittyvät *koordinaatistot*, joissa 3D-malleja käsitellään. Näihin lukeutuvat muun muassa *mallikoordinaatisto* (voidaan puhua myös koordinaatiston sijaan avaruudesta, esim *model space*, jossa ei kyseisen 3D-mallin lisäksi ole mitään muuta, ja *maailmakoordinaatisto*, jossa malli

taas esiintyy suhteessa muihin malleihin, jotka maailmakoordinaatistoon on kytketty.

2.1 Grafiikkaliukuhihna

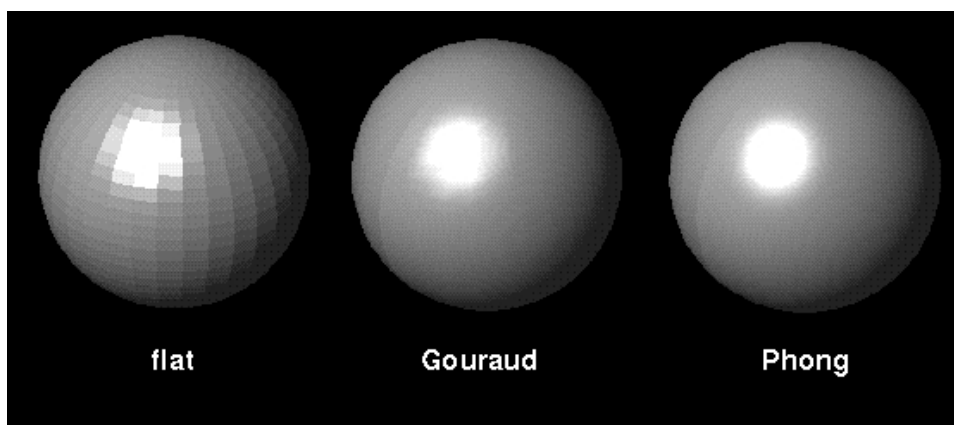
Rasterointiin tähtäävässä 3D-grafiikassa hyödynnetään niin kutsuttua liukuhihnaa (pipeline), joka on pääasiassa sarja tietyssä järjestyksessä tehtäviä askeleita, tai työvaiheita, joilla 3D-malleista luodaan 2D-rasterikuva. Liukuhihna, ja erityisesti *grafikkaliukuhihna* on siis prosessi, jolla lopullinen kuva tuotetaan. Tähän tarkoitukseen suosituimmat grafiikkaohjelmointirajapinnat ovat OpenGL ja Direct3D. Liukuhihnan vaiheet ovat esitetty kuvassa 1.

Kuva 1: Grafiikkaliukuhihna

3 Sävyttimien historiaa

Ennen ensimmäisiä *grafiikkakiikihdyttimiä*, joihin kuului muun muassa 3Dfx:n Voodoo, grafiikan renderöinti tapahtui prosessorilla, jonka työtaakkaa eriliset grafiikkakiikihdyttimet kehitettiin vähentämään. Ennen ohjelmoitavia sävyttimiä grafiikkaa tuotettiin käyttämällä hyväksi grafiikkapiirien *kiinteää liukuhihnaa* (Fixed-Function Pipeline). Kehittäjä saattoi siis antaa raskaat laskutyöt grafiikkakiikihdyttimelle hoidettavaksi kiinteällä liukuhihnalla, mutta itse liukuhihnan suorittamiin funktioihin ei voinut puuttua muuten kuin parametrien avulla. Kiinteä liukuhihna näytönohjaimessa nopeutti laskentaa ja toi mukanaan mahdollisuuksia luoda standardioperaatioiden rajoissa graafisia tehokeinoja ja efektejä, esimerkiksi Goraud-sävytyksen, josta on esimerkki kuvassa 2. Verrattuna monikulmion tasaiseen väritykseen Gouraud-sävytyksessä kärkipisteiden väriarvot interpoloidaan monikulmion sisällä, jolloin saadaan luonnollisemman näköinen heijastus.

Kuva 2: Tasainen, Gouraud- ja Phong-sävytys

Myöhemmin tulivat ensimmäiset *ohjelmoitavaa renderointiliukuhihnaa* tukevat näytönohjainpiirit, joissa kiinteän liukuhihnan pystyi korvaamaan omilla vapaasti ohjelmoitavilla sävyttimillä. Korvaamalla kiinteän liukuhihnan laskenta nykyajan grafiikkapiirien tukemilla ohjelmoitavilla sävyttimillä saavutetaan vapaus muokata vapaasti sävyttimien käyttäytymistä ja mahdollisuus piirtää kuvaa enemmänkin luovuuden rajoissa kuin ennaltamääritelyjen ehtojen. Ensimmäiset sävytinmallit tukivat ainoastaan alemman tason konekieliin pohjautuvilla kielillä ohjelmointia. Sen lisäksi, että kehittäjien täytyi luoda sävytin, täytyi se luoda lisäksi usein erikseen sekä OpenGL-että Direct3D-rajapinnoille johtuen näiden kahden suosituimman rajapinnan kielten poikkeavuuksista [?, s. 174]. Myöhemmin verteksi-, eli kärkipiste-, ja pikselisävyttimet alkoivat yleistyä. Sävyttimien käyttö grafiikkaliukuhihnalla mahdollistaa rinnakkaistamisen erittäin hyvin. [Ake02]

Eräs edelläkävijöitä sävyttimien saralla oli tietokoneanimaatioelokuvis-

taan tunnettu Pixar-yhtiö kehittämällään *RenderMan*-kielellä, jota käytettiin muun muassa Toy Story -elokuvan tuottamiseen.

4 Korkean tason sävytinkielet

Ohjelmoitavien sävyttimien alkuaikoina oli sävyttimien luomiseen siis mahdollista käyttää vain alemman tason konekieliin pohjautuvia sävytinkieliä. Korkean tason kielillä on useita hyötyjä konekieliin nähden, ja ne pätevät myös korkean tason sävytinohjelmoinnissa: helpompi luettavuus, kirjoitettavuus, muokattavuus, virheiden etsintä ja löytäminen sekä yleisesti kehitysvauhdin nopeus [She08]. Ohjelmoitavien sävyttimien tultua kasvoi myös tarve korkean tason sävytinkielille, joista mainittavimpina muodostuivat C-pohjaiset Nvidia Cg (C for Graphics) [Nvi03] ja Microsoftin HLSL (High Level Shading Language) -kielet, jotka syntyivät samasta yhteistyöprojektista, ja ovatkin hyvin samankaltaiset, sekä OpenGL:n GLSL -kieli [Khr15]. Näistä kolmesta Cg on jo deprekoitunut. Tässä tutkielmassa esimerkkikielenä käytetään pääasiassa Direct3D:n HLSL:ää.

5 Ohjelmoitavat sävyttimet

Ohjelmoitavat sävyttimet muokkaavat kuvaa muodostaviin elementteihin liittyviä attribuutteja. Yksi sävytinvaihe ottaa syötteenään vastaan edellisen tulosteen, joten jokainen vaihe voi jatkaa seuraavan datan työstämistä, kun on saanut edellisen työn valmiiksi. Ohjelmoitavien sävyttimien osalta liukuhihna rakentuu tällä hetkellä pääpiirteissään *kärkipiste*-, *tesselaatio*, *geometria*- ja *pikselisävyttimestä*. Kärkipistesävytin antaa laskutuloksensa (vaihtoehtoiselle) tesselaatiosävyttimelle, joka antaa tuloksensa (vaihtoehtoiselle) geometriasävyttimelle, joka antaa puolestaan tuloksensa pikselisävyttimelle. Tesselaatiosävytin ja geometriasävytin ovat uudempia tulokkaita, ja niiden käyttö ei ole pakollista, jolloin nämä efektit voidaan jättää pois tai korvata muulla tavoin, esimerkiksi ennen tesselaatiolle omistettua omaa sävytintä tesselaatiosävytys toteutettiin oman kiinteän vaiheen ja geometriasävyttimen avuin.

Sävyttimien käyttö mahdollistaa myös hyvin rinnakkaisuuden käytön, kun muunnoksia tehdään suurille datamäärille kerrallaan, esimerkiksi kaikille ruudun pikseleille. Moderneille grafiikkapiireillä onkin useita sävytinliukuhihnoja rinnakkaisuusmahdollisuuksien hyödyntämiseksi.

Tässä luvussa tarkastellaan erilaisia ohjelmoitavia sävyttimiä siinä järjestyksessä, jossa ne toimivat grafiikkaliukuhihnalla.

5.1 Kärkipistesävyttimet

Kärkipistesävytin, tai *verteksisävytin*, ajetaan kerran jokaista monikulmion, tarkemmin kolmion, kärkipistettä kohden. Kärkipistesävytin ottaa syötteenä kärkipisteen *attribuuttitiedon*, joka sisältää muun muassa kyseisen kärkipisteen sijainnin malli- tai maailmakoordinaatistossa, sekä pinnan normaalivektorin. Tulosteena kärkipistesävytin antaa yhden kärkipisteen, joka on käynyt läpi valaistuksen ja koordinaatiston muunnosvaiheet, ja joka ilmaistaan *normalisoidussa kuvausavaruudessa*. Yleisesti siis kärkipistesävytin voi muokata monikulmion kärkipisteen, normaalin, tekstuurikoordinaattien ja paikan arvoja. Sävyttimellä voi luoda esimerkiksi tuulessa heiluvat puiden oksat tai vedenpinnan väreily.

Kärkipistesävyttimen tärkeimpiin tehtäviin kuuluu siis tehdä tarvittavat koordinaatistomuunnokset syötteinä saaduille kärkipisteille. Ensimmäisenä tehdään *mallimuunnos*, eli muunnos mallikoordinaatistosta maailmakoordinaatistoon, jolloin kärkipiste sidotaan omasta paikallisesta koordinaatistostaan absoluuttisesti maailmanäkymään. Tämän jälkeen tehdään *katsojamuunnos* maailmakoordinaatistosta katsojan koordinaatistoon, jolloin origo on katsotaan ”kameran” näkökulmasta. Viimeiseksi suoritetaan *projektio*-tai *perspektiivimuunnos*, jolloin tuotetaan renessanssiajan kuvataiteesta tuttu luonnollisen elämän persepektiiviä jäljittelevä kuva, jossa kauempana olevat kohteet näkyvät pienempinä katsojan *näköfrustumissa*. Tätä tilaa kutsutaan normalisoiduksi kuva-avaruudeksi [Puh08]. Vähintään kärkipistesävyttimen tulee siis antaa tuloksena kärkipiste muunnettuna normalisoituun kuva-avaruuteen *uniformina* eli vakiomuotoisena tietona [Puh08].

Kärkipistesävytin on pakollinen vaihe grafiikkaliukuhihnalla, ja sen täytyy vähintään kuljettaa lävitseen syötteinä saatu kärkipiste, vaikkei laskusuorituksia tehtäisikään. Alla yksinkertaisen kärkipistesävyttimen rakenne syötteineen ja tuloksineen [Mic11]:

```
// Input / Output structures
```

```
struct VS_INPUT
{
    float4  vPosition      : POSITION;
    float3   vNormal        : NORMAL;
    float2   vTexcoord      : TEXCOORD0;
};

struct VS_OUTPUT
{
    float3   vNormal        : NORMAL;
    float2   vTexcoord      : TEXCOORD0;
    float4   vPosition      : SV_POSITION;
};
```



```
// Vertex Shader

VS_OUTPUT VSMain( VS_INPUT Input )
{
    VS_OUTPUT Output;

    Output.vPosition = mul( Input.vPosition ,
        g_mWorldViewProjection );
    Output.vNormal = mul( Input.vNormal, ( float3x3 )
        g_mWorld );
    Output.vTexcoord = Input.vTexcoord;

    return Output;
}
```

5.2 Tesselaatiosävytin

Tutkielman sävyttimistä uusin on Shader Model 5.0:n, rajapintojen kohdalla DirectX 11 ja OpenGL 4.0, myötä tullut tesselaatiosävytin. *Tessellaatiossa* primitiivi, *monikulmioverkko* (polygon mesh), eli kärkipisteistä ja reunaviivoista kohtaava kolmioiden joukko[Puh08], jaetaan pienempiin osasiin, kuten vaikkapa kolmio kahteen pienempään kolmioon [Nvi10]. Yksinkertaisesti siis tesselaatio on monikulmioiden rikkomista ja jakamista pienempiin ja hienompiin osasiin.

Tessellaatiosävytin on jaettu kolmeen vaiheeseen, joista ensimmäinen ja kolmas ovat ohjelmoitavia sävytinvaiheita: *Hull Shader*, traditionaalinen tesselaatiovaihe *Tessellation Stage* ja *Domain Shader* [Mic11]

Pelkkänä menetelmänä tesselointi ei välttämättä tunnu tuovan mitään mullistavaa esimerkiksi pelien ulkonäköön, sillä ulkoasun kannalta ei ole merkitystä onko esimerkiksi neliö renderoitu kahden vai satojen kolmioiden avulla. Sen sijaan yhdistämällä tesselaatioon muita tekniikoita, ja laittamalla monikulmioista pilkotut palaset esittämään uutta informaatiota, saadaan graafista esitystä realistisemmaksi [Nvi10].

Eräs tekniikka on *nyrjäyttäminen* (Displacement mapping), jossa tesseloidun pinnan kärkipisteitä nostetaan tai lasketaan korkeusattribuutin perusteella, jolloin saadaan luotua epätasaisia pintoja [Nvi10]. Tesselointi säästää myös muistia ja kaistanleveyttä mahdollistamalla yksityiskohtaiset pinnat pieniresoluutioisilla tekstuureilla [Mic11] [Nvi10].

Tesselaation avulla saavutettava keino on myös 3D-mallien silottaminen PN(point normal)-kolmioiden avulla [Vla01]. Esimerkki kuvassa 3 näkyvän Stalker: Call of Pripyat -pelin hahmon kaasunaamarin suodattimen reunoja on saatu tesselaatiolla luonnollisemmalla tavalla kaartuviksi verrattuna yksinkertaisempaan ja vähäisemmällä monikulmioilla piirrettyyn malliin.

Kuva 3: Monikulmiomallin silottaminen tesselaation avulla pelissä Stalker: Call of Pripjat

Dynaamisella tesselaatiolla voidaan esimerkiksi skaalata mallien piirron tarkkuutta näkyvyyden suhteen muuttamalla yksityiskohtien määrää lennosta [Nvi10]. Tällöin esimerkiksi avarassa ulkoilmapelinäkymässä kaukaa katsottuna jostain mallista piirretään malli muutamalla monikulmiolla, ja lähestyttäessä monikulmioiden määrää lisätään dynaamisesti, kunnes läheltä katsottuna malli voidaan piirtää tuhansista monikulmioista [Gre14].

5.3 Geometriasävyttimet

Geometriasävyttimet on kärkipiste- ja pikselisävyttimiin verrattuna uudempi sävytin sen tultua esitellyksi DirectX 10:n myötä. Geometriasävytin sijaitsee renderointiliukuhihnalla tesselaatiosävyttimen jälkeen, ja ennen pikselisävytintä. Sen käyttö ei ole pakollista, ja vielä esimerkiksi pelien sävytyksessä on otettava huomioon jonkinlainen varakeino mikäli geometriasävyttimien käyttö ei ole mahdollista. Ennen tesselaatiosävyttimen tuloa geometriasävyttimellä hoidettavia tyypillisiä käyttötapauksia oli esimerkiksi aiemmin esitelty dynaaminen tesselaatio.

Geometriasävytin ottaa syötteenään n -kärkipisteestä muodostuvia primitiiveja, kuten pisteitä ($n=1$), suoria ($n=2$) tai kolmioita ($n=3$). Syötteistä geometriasävytin muokkaa, valikoi ja jopa luo uusia primitiiveja [Gre14]. Tuloksena voi siis olla nollasta useampaan primitiiviä, jotka eivät välttämättä ole samaa tyyppiä kuin syötteenä saadut. Geometriasävytin voi esimerkiksi yhdistellä kolmioita uudeksi monikulmioksi, tai hylätä kolmioita kokonaan. Toisin kuin kärkipistesävytin, joka kykenee käsittelemään vain yhden monikulmion kärkipisteen kerrallaan, pystyy geometriasävytin ”näkemään” koko

primitiivin kaikkine kärkipisteineen.

5.4 Pikseli-/fragmenttisävyttimet

Pikselisävytin, tai fragmenttisävytin (riippuen sävytinkielen terminologiasta; myöhemmin tekstissä puhutaan HLSL:n konvention mukaan pikselisävyttimestä), on graafinen funktio, joka laskee muunnoksia per-pikseli -periaatteella, eli muunnokset voidaan tehdä jokaiselle yksittäiselle pikselille, tai muulle fragmentille, erikseen []. Pikselisävytin ajetaan kerran per pikseli, ja useita kertoja jokaista syötteenä saatua monikulmiota kohden, sillä sävytin käsittelee jokaista monikulmion pikseliä erikseen. Pikselin väriarvo sekä Z-syvyys lasketaan syötteenä saatun vektorimuotoisen datan, kuten normaalivektorin, värin, tekstuurikoordinaattien, interpoloitujen valonlähteiden suuntien ja katsojan suunnan, perusteella. Erityisesti pikseliin kohdistuva valaistuksen laskenta voidaan johtaa edellisistä [Puh08].

Monet näyttävät 3d-peleissä käytettävät tehostekeinot, kuten pinnan kuhmutus tai *Fresnel-heijastus*, luodaan juuri pikselisävyttimien tasolla. Myös kuvan 2 Phong-sävytys luodaan pikselisävyttimellä. Pikselisävyttimen tärkeimpiin tehtäviin lukeutuvatkin teksturointi ja valaistuksen laskenta.

6 Sävytinohjelman luominen

7 Sävyttimien lataaminen ja muistinkäyttö

8 Yhteenveto

Lähteet

- [Ake02] Akenine-Möller, Tomas ja Haines, Eric: *Real-Time Rendering*. A K Peters/CRC Press, 2. painos, 2002.
- [Gre14] Gregory, Jason: *Game Engine Architecture*. A K Peters/CRC Press, 2. painos, 2014.
- [Khr15] Khronos Group ja SGI: *OpenGL Shading Language*. https://www.opengl.org/wiki/OpenGL_Shading_Language, 2015.
- [Mic11] Microsoft: *Direct3D 11 Graphics*. [https://msdn.microsoft.com/en-us/library/windows/desktop/ff476080\(v=vs.85\).aspx](https://msdn.microsoft.com/en-us/library/windows/desktop/ff476080(v=vs.85).aspx), 2011.
- [Nvi03] Nvidia: *The Cg Tutorial*. http://developer.nvidia.com/CgTutorial/cg_tutorial_chapter01.html, 2003.

- [Nvi10] Nvidia: *DirectX 11 Tessellation*. <http://www.nvidia.com/object/tessellation.html>, 2010.
- [Puh08] Puhakka, Antti: *3D-grafikka*. Talentum, 1. painos, 2008.
- [She08] Sherrod, Allen: *Game Graphics Programming*. Charles River Media, 1. painos, 2008.
- [Vla01] Vlachos", "Alex ja Peters", "Jörg ja Boyd", "Chas ja Mitchell", "Jason L.: *Curved PN triangles*. I3D '01 Proceedings of the 2001 symposium on Interactive 3D graphics, 2001.